

בארץ ישראל. תקנה זו אומרת שלמרות שעל פי הדין אלמנה זוכה בדמי הכתובה במלואם, הרי אם דמי הכתובה עולים על מחצית העזבון, רשאים היורשים לתת לאלמנה את מחצית העזבון בלבד, ולא את סכום הכתובה במלואו... היינו שלא יקרה שהאלמנה תצא ברכוש גדול ולילדים לא ישאר דבר, למרות שהם זקוקים לירושה."

כאמור, הערעור התקבל ולדינה ניתנה הברירה לקבל, על פי בחירתה, את סכום הכתובה או את המנה שלה על פי הצוואה, אבל אם סכום הכתובה עולה על שווי מחצית העזבון, ניתנה לה רשות לבחור בין המחצית הזו לבין המנה ללא זכות לגבות את מלוא הסכום הנקוב בכתובה.

לדי המנוח ערערו ברשות לבית המשפט העליון. (בע"מ תק-מח 2002(2), 55501) שם נהפכה הקערה על פיה, ונקבע מפי כב' השופט יעקבי-שווילי כך:
"הכתובה היא 'מוסד משפטי' בדין העברי. הכתובה נחתמת ע"י החתן וניתנת לכלה במעמד הקידושין. מכח הדין העברי זוכה האישה בזכויות עפ"י הכתובה. לכן ראוי לבדוק מי ומי הן הזכויות שמקנה הכתובה, ובענייננו לענין דמי הכתובה (להבדיל מזכויות אחרות כגון מזונות, ורפואה ופדיון וכד', עשר במספר, שאינן מענייננו כעת). והנה מוצאים אנו שנתקנה תקנה, שנתקבלה ונשתרשה לא רק במקום שנתקנה (טוליטולא) אלא נפוצה בקרב ישראל בכלל, כולל

לגופו של עניין, נדחתה התביעה של דינה בהסתמך על הדין העברי (המקור לחיוב תשלום הכתובה): בשולחן ערוך, אבן העזר (הלכות כתובות), ק"ו, א' כתוב:

"הכותב כל נכסיו לבניו בין זכרים בין נקבות בין בריא בין שכיב מרע וכתב לאשתו עמהם קרקע כל שהוא או דקל לפירותיו או פירות מחוברים והם צריכים עדיין לקרקע הואיל ועשה אותה שותף בין הבנים ושתקה כשנודע לה ולא מיחתה איבדה עיקר כתובתה ותוספת ואינה טורפת מנכסים אלו כלום אבל מנכסים שיבואו לו אחר כך גובה מהם אפילו באו לידו מאותם נכסים עצמם כגון שמת אחד הבנים וירשו."

דינה ערערה לבית המשפט המחוזי (ע"מ חיפה 106/02, תק-מח 2002(2), 55501) שם נהפכה הקערה על פיה, ונקבע מפי כב' השופט יעקבי-שווילי כך:

"הכתובה היא 'מוסד משפטי' בדין העברי. הכתובה נחתמת ע"י החתן וניתנת לכלה במעמד הקידושין. מכח הדין העברי זוכה האישה בזכויות עפ"י הכתובה. לכן ראוי לבדוק מי ומי הן הזכויות שמקנה הכתובה, ובענייננו לענין דמי הכתובה (להבדיל מזכויות אחרות כגון מזונות, ורפואה ופדיון וכד', עשר במספר, שאינן מענייננו כעת). והנה מוצאים אנו שנתקנה תקנה, שנתקבלה ונשתרשה לא רק במקום שנתקנה (טוליטולא) אלא נפוצה בקרב ישראל בכלל, כולל

· הכותב הינו שופט בית המשפט לענייני משפחה בחיפה בדימוס

כלב השמירה החדש של מערכת החוקים

למהירות הנסיעה המותרת בכביש 6 יש קשר לחוק חופש המידע, כפי שיש לה קשר לחוק למניעת עישון במקומות ציבוריים, לחוק חינוך חובה חינם, לחוק שעות עבודה ומנוחה ולעוד עשרות או מאות חוקים. הקשר הוא שהוראות המחוקק (הראשי, ולעתים המשני) נתפשות כהמלצה, כהנחה כללית, קריאת כיוון. המציאות, כך בישראל לפחות, שונה מאד מהמילה הכתובה בספר החוקים. שונה וחזקה ממנה.

מתוך אלפי הצעות החוק, המוגשות מדי שנה, עשרות בודדות נכנסות לספר החוקים. אישור חוק בקריאה שנייה ושלישית נחשב לאירוע חגיגי ומרגש. יוזמי ההצעות, רבים מהם עמותות וארגונים לשינוי חברתי, מגיעים למליאה לחוות בהצבעה; לעתים, חורגים מכללי הטקס ומוחאים כפיים עם האישור ולעתים, מפרסמים מודעות הוקרה לחברי הכנסת, שקידמו את הצעת החוק. אך לעתים קרובות מדי, הם מתעוררים למחרת בבוקר לגלות שכלום לא קרה: למשרד האוצר אין כוונה לתקצב את החוק המאושר, לפקידות הממשלתית אין אינטרס להטמיע את החוק בציבור, איש לא יטיל סנקציה על מפרי החוק. בקיצור – מה שהיה הוא שיהיה. העובדה שחוק חדש נכנס לספר החוקים אינה משפיעה יותר

החברה האזרחית נוטלת בהדרגה תפקיד פעיל יותר באכיפה של החוקים לאחר שהיא נוכחת באוזלת ידה של המערכת במילוי התפקיד. מתוך כנס בנושא אכיפה אזרחית

מאת: רועי פלד*

הי מהירות הנסיעה המותרת בכביש 6? אני שואל את תלמידי בקורס קליני בנושא חופש המידע. התשובה ידועה לכל – 110 קמ"ש. אם כך, אני מקשה, מה הקנס הצפוי לי אם אסע במהירות 120 קמ"ש? "אין קנס", הם משיבים, "רק אם תעבור את המהירות המותרת ב – 20 קמ"ש או יותר". "מעניין. אסור לנסוע 120 קמ"ש, אבל אם אעשה כך לא אקבל קנס, אז מה משמעות האיסור?" ההנחה של תלמידי משפטים, כי הכרת ספר החוקים, פירוש החוקים על ידי השופטים והחקיקה הפסיקית שהוסיפו לספר החוקים, תבהיר להם את המצב המשפטי החל על כל סיטואציה, מתבררת כנאיבית מול המציאות.

בשם איגור ו-20 הדו"חות הנוספים נרשמו על-ידי חמישה עשר פקחים אחרים. למעשה, איגור קובע את המציאות המשפטית בנוגע לאיסור העישון ברמלה יותר מח"כ (בתוארו דאז) גלעד ארדן.

הייתה מידה של אירוניה בשימוש בחוק חופש המידע כדי להכין דו"ח על (אי) אכיפת החוק למניעת עישון. חוק חופש המידע עצמו, הוא קורבן של בירוקרטיה שאינה ששה להפנים וליישם את הוראותיו. כל עו"ד שהתנסה בבקשת מידע יודע שהמועדים הקבועים בסעיף 7 לחוק, למשל, כאילו לא נחקקו כלפי משרדי ממשלה רבים. אנו יודעים גם שאין שום סיכוי שטענה של אי-עמידה במועדים, תישמע ברצינות בבית המשפט, אפילו לא לצורך פסיקת הוצאות. רוב משרדי הממשלה אינם מפרסמים ביחמתם את ההנחיות הפנימיות לפיהן הם פועלים כנדרש בחוק. עד לפני שנה, רובם לא פרסמו דו"ח שנתי כמתחייב בחוק, כולל משרד המשפטים, הממונה על אכיפתו. בעניין זה חל שיפור מה, בין היתר בזכות פעולות האכיפה האזרחית של התנועה לחופש המידע.

מלומדים רבים ובראשם פרופ' שפרינצק ז"ל, חקרו את תופעת ה"א-לגאליות" בחברה הישראלית. את האהדה למי שלא מתרגשים יתר על המידה מספר החוקים; את הנטייה לראות הפרה מזדמנת (או קבועה) של החוק כדבר מקובל. התופעה עצמה אינה ישראלית ייחודית, אך יש יסוד לסברה שאצלנו יש לה עוצמה רבה יחסית. רובנו לא היינו רוצים לראות אכיפה דוקנית או דרקונית של חוקים. מנגד, כשמאמצי חקיקה, הירואיים לפעמים, של ארגונים וחברי כנסת, הופכים לאות מתה כבר ביום לידתם, יש בכך זלזול בשלטון החוק ומסר בעייתי מאד למי שמאמין שהמערכת הדמוקרטית מאפשרת הובלת שינויים באמצעות הכנסת.

המציאות המשפטית המעשית נקבעת על-ידי פקידים וגורמי אכיפה ברמת השטח לא פחות, ולעתים יותר מחברי הכנסת. מולם יש חשיבות גדולה להתייצבות של גורמי חברה אזרחית הרוצים להבטיח שחוקים ייאכפו. אם לא כן, מאמצי החקיקה בכנסת יהיו לשווא. רק התעקשות עקבית ומתמשכת, על יישום חוקים בעלי חשיבות ציבורית, יכולה לקדם את השינויים החברתיים המקווים - לא החוקים כשלעצמם. ללא לחץ אזרחי ושימוש באמצעים של אכיפה אזרחית, זה לא יקרה.

*הכותב הוא מנכ"ל התנועה לחופש המידע ומייסדי "הפורום לאכיפה אזרחית ואחריות חברתית"

מידעה חדשה בעיתון יומי. לעיתים אף פחות.

ארגונים לשינוי חברתי הפנימו, בשנים האחרונות, את העובדה שחקיקת חוק היא רק צעד ראשון ולא תמיד החשוב ביותר, בדרך להשגת השינוי שאליו הם מייחלים. ההנחה שמרגע שנחקק חוק, רשויות המדינה מתגייסות באחת ליישמו, נאיבית וחסרת בסיס. על רקע זה נולד הצורך באכיפה אזרחית.

אכיפה אזרחית

הרעיון הוא שלפחות לגבי חלק מהחוקים, החברה האזרחית, זו שיש בה ייצוג ישיר ומעורבות פעילה של האזרחים שאמורים ליהנות מהם, היא בעלת האינטרס העליון ביישומם. עד היום לא נתפשה האכיפה כתפקידה של החברה האזרחית, אלא כתפקידה של הממשלה. אבל החברה האזרחית תובעת את התפקיד ככל שמתברר שאין לבנות על הממשלה שתעשה את העבודה עבור האזרחים.

אכיפה אזרחית יכולה ללבוש צורות מגוונות. היא יכולה להתבטא בלחץ ציבורי על רשויות האכיפה, למשל, כדי לשנות ממדיניותן הרופסת בכל הקשור לאכיפת החוק על גברים מכים. היא יכולה להתבטא באיסוף וחשיפת נתונים בנוגע להתחמקות של עיריות מאכיפת החוק למניעת עישון, פרסום שמותיהם של עסקים המפרים דיני עבודה והגנת צרכן, הפגנות כנגד תוכניות בנייה בניגוד לחוק החופים והאפשרויות אינסופיות.

כל הדוגמאות הללו הן פעולות שאינן דורשות סמכויות אכיפה חוקיות. לעתים, מן הראוי לתת גם סמכויות כאלה בידי האזרחים, כפי שנעשה בנוגע לאכיפת חוקי איכות הסביבה באמצעות "נאמני ניקיון". אך גם ללא סמכויות כאלה, האמצעים הולכים ומתרבים יחד עם הטכנולוגיה והדרכים החדשות לאסוף מידע על הפרת חוקים, להפיץ אותם ולהפעיל את רשויות החוק ביעילות ובמהירות.

הממונה על האכיפה משפיע יותר מהמחוקק

בכנס השנתי הראשון של "הפורום לאכיפה אזרחית ואחריות חברתית", שנערך במאי, הוצג דו"ח אכיפה אזרחית בנושא התיקון לחוק למניעת עישון במקומות ציבוריים משנת 2007. הדו"ח מתייחס לבקשות מכוח חוק חופש המידע, שהוגשו ל-26 עיריות באשר לאכיפת חוקי העישון בהן, וממנו עולה שבחלק מהעיריות לא נרשם אף דו"ח כנגד מפרי החוק במהלך שנה וחצי לאחר כניסת התיקון לתוקף. חלקן כלל לא הדפיסו דו"חות לאכיפתו, או לא הכשירו פקחים, או "לא קיבלו תלונות על הפרת החוק", כטענתן. בעיריות אחרות נרשם מספר מגוון של דו"חות, כמעט כולן מתייחסות למבני ציבור או בתי חולים, עם אפס אכיפה במקומות בילוי. הכנסת חוקקה, אבל מי שיוצקת משמעות לספר החוקים, או שוללת משמעות ממנו, היא הרשות המקומית המופקדת על האכיפה ולפעמים אפילו גורמים במדרג היררכי נמוך הרבה יותר. כך, למשל, עיריית רמלה דיווחה על רישום 53 דו"חות מכוח החוק במשך שנת 2008 כאשר 33 מתוכם נרשמו על-ידי פקח אחד

**עיריית רמלה
דיווחה על רישום
53 דו"חות מכוח
החוק במשך שנת
2008. 33 מתוכם
נרשמו על-ידי פקח
אחד בשם איגור
ו-20 דו"חות
נרשמו על-ידי
חמישה עשר
פקחים אחרים.
איגור קובע
את המציאות
המשפטית בנוגע
לאיסור העישון
ברמלה יותר מח"כ
(בתוארו דאז)
גלעד ארדן**